

Rocznik Sławistyczny, t. LXVII, 2018
ISSN 0080-3588
DOI: 10.24425/rslaw.2018.124596

Jadwiga Waniakowa*

Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Współczesne badania etymologiczne – nowe możliwości i perspektywy

Tekst ten warto zacząć cytatem z niewielkiego artykułu Franciszka Sławskiego z „Rocznika Sławistycznego”:

Co to jest etymologia? Grecki wyraz ἔτυμος znaczy ‘prawdziwy’, ἔτυμον ‘właściwe, prawdziwe znaczenie’. Etymologia szuka więc prawdy o badanym wyrazie, o jego prawdziwym, pierwotnym, podstawowym znaczeniu (Sławski 1998: 4).

Jak ogólnie wiadomo, etymologia to ustalanie pochodzenia wyrazów. Istotą badań etymologicznych jest zarówno rekonstrukcja pierwotnej formy wyrazu, jego rdzenia, jak i jego pierwotnego znaczenia, czyli znaczenia etymologicznego. Zacytujmy tu zdanie Wiesława Borysia, autora pierwszego od czasów Aleksandra Brücknera pełnego polskiego słownika etymologicznego:

Zadaniem badań etymologicznych jest odtworzenie pierwotnej motywacji wyrazu (wskazanie jego bezpośredniej podstawy derywacyjnej), wykrycie i objaśnienie jego struktury, wskazanie morfemów słowotwórczych oraz odtworzenie jego przypuszczalnego pierwotnego znaczenia i wyjaśnienie dalszego rozwoju semantycznego (Boryś SEJP, s. 5).

* Jadwiga Waniakowa, Professor, Jagiellonian University, Institute of Linguistics, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1651-1572>.

e-mail: jadwiga.waniak@uj.edu.pl.

W ten sposób etymologia obejmuje, poza dotarciem do pierwotnej formy, także ukazanie motywacji semantycznej i rozwoju semantycznego wyrazu. Żaden z tych elementów rekonstrukcji nie może dominować, żaden nie może być pominięty¹. Franciszek Sławski twierdzi wręcz, że „za podstawowy cel etymologii należy [...] uważać rekonstrukcję motywacji” (Sławski 1998: 4). Obowiązuje zatem w etymologii zasada, którą można określić „zasadą zgodności formy i treści”, a według której rozwój formalny musi iść w parze z rozwojem znaczeniowym². W dociekaniach etymologicznych uwzględnia się prawidła gramatyki historyczno-porównawczej, które umożliwiają zestawianie wyrazów historycznie pokrewnych, czyli wzajemnie sobie odpowiadających według ściśle określonych praw językowych. Etymologia wyrazów odziedziczonych jest bowiem wówczas wiarygodna, gdy wszystkie zmiany formalne od danej formy do zrekonstruowanej postaci pierwotnej dają się wytłumaczyć działaniem odpowiednich praw językowych, a zmiany znaczeniowe są logiczne i poparte paralelami semantycznymi. Jedynie wyrazy o dużej frekwencji mogą mieć nieregularny rozwój fonetyczny³. Inaczej postępuje się z zapożyczeniami, złożeniami czy derywatami, jednak i w tych przypadkach obowiązują ściśle określone zasady. Przy pożyczkach leksykalnych bierze się pod uwagę nie tylko prawa właściwe dla języka dawcy, jak i prawa rządzące językiem biorcą, ale też zjawisko substytucji fonemów⁴. W zakresie morfologii, zwłaszcza morfologii historycznej, też należy pamiętać o wszelkich regułach, którym podlegają morfemy w danym języku. W związku z tym, mimo że w badaniach etymologicznych do każdego wyrazu podchodzi się indywidualnie i każdy rozpatruje się jednostkowo, to należy zawsze mieć na uwadze skutki działania praw głosowych.

Już Aleksander Brückner twierdził, że aby właściwie określić pochodzenie wyrazu, należy wpieryw zbadać jego historię. Przy tym objaśnienia wyrazu powinno się szukać w pierwszym rzędzie w języku, w którym on powstał. Poza tym, co podkreśla wielu etymologów, konieczne jest odniesienie się do geografii języko-

¹ Literatura na ten temat jest całkiem spora, por. np. F. Sławski (1958: 99–107), a niedawno M. Jakubowicz (2010: 35–44).

² Zarówno prawom językowym, metodom rekonstrukcji formy, jak i sposobom odtwarzania znaczenia oraz zmianom semantycznym można poświęcić osobne studia, jednak tu nie miejsce na roztrząsanie tych zagadnień.

³ Wyrazów takich w tekstach jest jednak całkiem dużo (por. Mańczak 2012: 179–184).

⁴ Wszystkie słowniki zapożyczeń są w zasadzie swego rodzaju słownikami etymologicznymi. Na gruncie polskim pojawiło się ich ostatnio całkiem sporo, por. np. *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie* pod redakcją Elżbiety Mańczak-Wohlfeld (2010), Stanisława Stachowskiego *Słownik historyczno-etymologiczny tureczymów w języku polskim* (2014) czy *Słownik wyrazów francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim* pod redakcją Anny Bochnakowej (2012). Warto przy okazji w tym kontekście wspomnieć o wydanym niedawno *Przewodniku po anglicyzmach w języku polskim* autorstwa Alicji Witalisz (2016).

wej, czyli występowania danej rodziny wyrazowej na określonym obszarze. Stąd między innymi przywiązywanie dużej wagi do słownictwa gwarowego. Ogromnie ważne przy ustalaniu etymologii jest objaśnienie struktury wyrazu, która wiąże się z chronologią (por. Sławski 1958: 99–107).

Jak podkreślają Hanna Popowska-Taborska i Janusz Siatkowski (2013: 13–14), przez ostatnich kilkadziesiąt lat archiwizowano słowiańskie materiały językowe i prowadzono szeroko zakrojone terenowe prace dialektologiczne, które pozwoliły ocalić od zapomnienia dokumentację w zakresie historii języka, jak i jego gwarowego bogactwa. Właśnie ten powiększający się niezwykle szybko i na olbrzymią skalę leksykalny materiał porównawczy ma ogromną wartość w badaniach nad etymologią, bowiem analizowaną leksykę można zestawzić z nowymi danymi historycznymi i dialektalnymi.

Powiększająca się stale polska, słowiańska i europejska baza materiałowa (kartoteki, słowniki, atlasy) podlega od jakiegoś czasu w różnym stopniu digitalizacji, począwszy od retrodigitalizacji, czyli skanowania materiałów zapisanych pierwotnie na papierze, aż do tworzenia od podstaw interaktywnych baz elektronicznych leksyki dawnej i gwarowej, słowników i atlasów elektronicznych, do których dostęp zapewniają odpowiednie programy. Coraz łatwiej zatem wyszukiwać odpowiednie dane, coraz szybciej można dotrzeć do interesujących badaczy zasobów leksykalnych.

W związku z tym, że praca etymologów opiera się przede wszystkim na tekstach, słownikach i atlasach, Internet i nośniki elektroniczne stanowią nieocenioną pomoc w badaniach. To dzięki nim i postępowi cyfrowemu badacze mają dostęp do licznych repozytoriów, bibliotek cyfrowych, korpusów językowych i portali słownikowych, nie tylko krajowych, ale także zagranicznych⁵. W tym miejscu należy przywołać ostatnio wydany, dostępny także w wersji elektronicznej, bardzo przydatny *Przewodnik po zasobach elektronicznych* [...] autorstwa Patrycji Pałki i Agaty Kwaśnickiej-Janowicz (por. Pałka, Kwaśnicka-Janowicz 2017). Przewodnik przedstawia portale i projekty cyfrowe (również biblioteki cyfrowe) oraz zasoby cyfrowe (w tym najdawniejsze zabytki języka polskiego, polskie słowniki dawne i współczesne, kartoteki, korpusy języka polskiego i kompendia elektroniczne). Prezentacja za każdym razem obejmuje formę dostępu wraz z adresem internetowym, opis wymogów technicznych (określenie warunków

⁵ Dobrym przykładem jest tu niemiecki portal ze słownikami: <http://www.woerterbuchnetz.de>, gdzie na zasadzie wolnego dostępu można studiować najważniejsze słowniki niemieckie, w tym historyczne i gwarowe, czy strona <http://www.etymonline.com/>, gdzie można sprawdzić pochodzenie wyrazów angielskich, oparte na najważniejszych angielskich słownikach etymologicznych. Jako przykład polskiej biblioteki cyfrowej może służyć Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra> z bogatą kolekcją średniowiecznych zabytków (więcej: Pałka, Kwaśnicka-Janowicz 2017).

i stopnia dostępu oraz opis formatu) i wszystkie inne potrzebne dane. Internet daje więc możliwość korzystania ze źródeł historycznojęzykowych, gwarowych i onomastycznych on-line. Współczesna technika komputerowa zapewnia również zwiększoną czytelność (bo można dowolnie powiększyć czytany dokument, dopasować kontrast i jasność) i łatwość porównań (ponieważ można zobaczyć równocześnie kilka dokumentów na monitorze i je z powodzeniem analizować w sposób porównawczy). Coraz częściej zatem badacze mają do czynienia nie tylko z samymi tekstami, ale dysponują też stale unowocześnianymi narzędziami, które ułatwiają ich czytanie, przeszukiwanie, porównywanie itd. Tego rodzaju postęp techniczny zapewnia zupełnie inną jakość warsztatu badawczego i, co za tym idzie, lepsze, bardziej wiarygodne, bo rzetelnie udokumentowane, wyniki opracowań etymologicznych. Dzięki bowiem współczesnej technice komputerowej i Internetowi wyrokowanie o formach pierwotnych, o etymonach, ma mocniejsze podstawy i lepsze uzasadnienie.

Dużą część materiałów można skopiować sobie do własnego komputera lub laptopa i mieć do dyspozycji w każdej chwili. W ten sposób współczesny etymolog może nosić swoją podręczną bibliotekę ze sobą, może ją poszerzać i konfigurować wedle własnego uznania. Jego praca staje się dzięki temu efektywniejsza przy jednoczesnym zwiększeniu tempa.

Etymolodzy mają więc obecnie w zasięgu wzroku nie tylko coraz lepszej jakości wizualnej materiały rodzime, ale też obce słowniki różnego rodzaju, korpusy językowe, dawne i gwarowe teksty, atlasy i opracowania. Jak ogromne jest to udogodnienie, zdają sobie sprawę wszyscy ci badacze, którzy dawniej byli zmuszeni wielkim nakładem sił i środków zdobywać materiał porównawczy do badań, wyjeżdżać na kwerendy biblioteczne, żmudnie szperać w bibliotekach (często bez rezultatu) lub długo czekać na materiały z innego miasta czy też z innego kraju. Nie znaczy to jednak, że obecnie etymolodzy (i inni językoznawcy) nie odwiedzają bibliotek i że nie korzystają z wersji tradycyjnych (papierowych) zbiorów leksykalnych, ale teraz ich praca stała się dużo mniej uciążliwa, ponieważ pochłania mniej czasu i energii, a materiały, którymi dysponują, są bez porównania szersze i bogatsze.

Podkreślmy więc jeszcze raz, że wszechobecny Internet zapewnia podstawę badań etymologicznych, czyli wiarygodny materiał historyczny i gwarowy z różnych języków. Ponieważ we współczesnych badaniach etymologicznych szczególnie duży nacisk kładzie się na jak najpełniejsze wykorzystanie źródeł gwarowych i dokumentacji historycznej, materiały, które są dostępne w Internecie, stają się nieocenioną wprost pomocą w rozstrzygnięciu o pochodzeniu wyrazów i w tworzeniu akceptowalnych hipotez dotyczących ich genezy oraz rozwoju semantycznego. Poza tym Internet i technika komputerowa, jak już wspomniiano, umożliwiają w szerokim zakresie konieczne porównania poszczególnych

form (gwarowych i historycznych) zarówno w danym języku, jak i porównania ich z ewentualnymi odpowiednikami w innych językach.

Prócz dostępu do źródeł historycznych i gwarowych danego języka oraz analogicznych źródeł zagranicznych Internet pozwala dotrzeć do opracowań etymologicznych w różnych językach. Chodzi o publikacje z zakresu etymologii, najczęściej artykuły poświęcone konkretnym wyrazom, monografie dotyczące pochodzenia leksyki z jakiejś dziedziny oraz oczywiście słowniki etymologiczne. Wprawdzie te ostatnie nie są tak rozpowszechnione w sieci, jak inne rodzaje słowników, to jednak znaczna ich część jest w jakiś sposób osiągalna przez Internet. Ułatwiony dostęp do tego rodzaju opracowań pozwala na bieżącą konfrontację własnych przemyśleń z opiniami innych specjalistów, często też daje możliwość przesłedenia wcześniejszej historii wyrazu, a także ujrzenia go na szerszym tle.

Niestety istnieją też pewne niebezpieczeństwa ułatwionego dostępu do materiałów. Z zasobów internetowych czerpią też (a może nawet przede wszystkim) osoby, które nie specjalizują się w etymologii. Cytują w swoich pracach różne źródła, atlasy, opracowania i słowniki bez jakiegokolwiek refleksji i w sposób niefachowy. Podają na przykład te same w istocie formy, które różnią się jedynie konwencją zapisu w różnych opracowaniach, biorąc je za postaci zupełnie różne. Dochodzą na tej podstawie do nieprawidłowych wniosków i je następnie publikują. Prace takie wchodzą często do obiegu naukowego i mogą być wręcz szkodliwe dla rozwoju badań etymologicznych⁶. Jak widać, same tylko materiały dostępne w Internecie nie wystarczą do prowadzenia dociekań etymologicznych. Do badań nad pochodzeniem wyrazów potrzebne jest gruntowne wykształcenie historycznojęzykowe, znajomość języków obcych, a przede wszystkim znajomość praw językowych nimi rządzących. Bez gruntownej znajomości reguł rządzących fonologią, morfologią i semantyką historyczną języków, z którymi mamy do czynienia poprzez badane słownictwo i jego powiązania, nie może być mowy o pracy nad etymologią *par excellence*.

Bez rzetelnej wiedzy specjalistów badania etymologiczne nie mają szans powodzenia. Przyszłość badań etymologicznych w Polsce

zależy od tego, czy dogorywająca polska lingwistyka diachroniczna zostanie wzmocniona, czy z programów studiów nie znikną całkowicie przedmioty historycznojęzykowe (a widoczna jest tendencja do ich usuwania, a przynajmniej ograniczania), inaczej mówiąc: czy będą odpowiedni wykładowcy potrafiący przekazać stosowną wiedzę i zainteresować nią studentów i czy z tych powstaną odpowiednio przygotowane do badań etymologicznych kadry naukowe (Boryś 2010: 27–28).

⁶ Prac takich jest całkiem sporo i ciągle ich przybywa, nie ma sensu ich tu przywoływać.

Nie jest to głos odosobniony. Na coraz dotkliwszy brak specjalistów w zakresie historii języka i badań porównawczych skarży się wielu badaczy, zwracając uwagę na niedostatki w kształceniu historycznojęzykowym na filologicznych studiach wyższych. Historia języka i etymologia to już teraz elitarne dziedziny językoznawstwa, a co będzie, gdy przedmioty historycznojęzykowe i porównawcze zostaną jeszcze bardziej ograniczone? Gdy zabraknie w końcu specjalistów będących w stanie nauczyć studentów metod językoznawstwa historyczno-porównawczego i zasad etymologicznych? Obecnie językoznawcze prace magisterskie już są zazwyczaj jedynie z zakresu synchronii, niezmiernie rzadko trafiają się opracowania diachroniczne, historyczno-porównawcze.

Widać zatem, że ułatwiony dostęp do źródeł i opracowań poprzez Internet to jedynie połowa drogi do sukcesów etymologicznych. Konieczne jest kształcenie przyszłych etymologów. W związku z tym niezbędne są zasadnicze zmiany w programach uniwersyteckich. Należy wprowadzić więcej historii języka, gramatyki porównawczej i metodologii badań diachronicznych oraz więcej języków obcych (oprócz angielskiego).

Istnieją różne interesujące sposoby dydaktyczne mające na celu pokazanie, że etymologia jest ciekawa. Można zacząć od ćwiczeń polegających na porównywaniu form i znaczeń odpowiedników etymologicznych w językach pokrewnych. Warto uzmysłowić studentom, że istnieje jeszcze inne podejście do języka, różne od opisywania jedynie jego stanu. Można pokazać, że synchronia opisuje dany stan w języku, a diachronia zadaje pytanie „dlaczego?”. Dlaczego dana forma jest taka, a nie inna, dlaczego ma takie, a nie inne znaczenie? Znalezienie odpowiedzi na takie pytania może się dla pewnej liczby studentów okazać interesujące i inspirujące. Zachęcenie studenci być może sami będą chcieli poznać, jaka była „pierwotna forma” wyrazu i jakie było jej „pierwotne znaczenie”. Przy okazji można stopniowo uczyć „warsztatu etymologicznego” i wprowadzać podstawowe zasady postępowania przy prowadzeniu badań etymologicznych. Podczas zajęć warto zwracać uwagę na analogie w pracy etymologa i detektywa, na konieczność kojarzenia faktów i logicznego wnioskowania z przesłanek. Należy także umożliwić studentom odczucie satysfakcji samodzielnego (lub prawie samodzielnego) odkrywania. Najlepiej pokazywać tajniki pracy etymologicznej na konkretnym przykładzie, posługując się dobrym studium etymologicznym jakiegoś leksemu czy rodziny wyrazowej. Tymi sposobami może uda się zachęcić studentów do zajmowania się etymologią, ponieważ wbrew pozorom problemów do rozstrzygnięcia jest bardzo dużo i potrzeba osób, które się temu poświęcą. Ułatwienia w dostępie do wszelkich materiałów, jakie potrzebuje etymolog, zapewnione przez technikę komputerową i Internet, stanowią także niewątpliwą zachętę dla studentów do zgłębiania etymologii.

Wskazane wyżej, dokonane w ostatnich dziesięcioleciach, powiększenie na niespotykaną dotąd skalę językowej bazy materiałowej i znaczne ułatwienie dostępu do

tej bazy pozwala obecnie na rozwiązywanie problemów etymologicznych wcześniej nierozwiązywalnych. Przy tym otwierają się nowe perspektywy przed etymologią. Można z powodzeniem prowadzić badania nad słownictwem, które dotąd nie było analizowane od strony etymologicznej bądź było przedmiotem tego typu rozważań jedynie w ograniczonym zakresie. Można zajmować się pochodzeniem słownictwa potocznego. Na tym polu jest jeszcze dużo do zrobienia, ponieważ słowniki etymologiczne nie zawsze to słownictwo ujmują⁷, a poza tym leksyka ta szybko ewoluuje zarówno pod względem formalnym, jak i semantycznym. Można na szerszą skalę analizować pod względem pochodzenia słownictwo dawne⁸. Na opracowanie etymologiczne czeka słownictwo gwarowe⁹. Warto zająć się też etymologią słownictwa specjalistycznego z różnych dziedzin, zwłaszcza leksyki dawniejszej w tym zakresie. Badań etymologicznych wymaga też jeszcze materiał onomastyczny¹⁰. Patrząc szerzej, zauważamy, że niezmiernie ważne są badania nad pochodzeniem słownictwa języków regionalnych, zagrożonych i ginących, a nawet wymarłych. Zwracano na to uwagę już wcześniej (por. Boryś, Popowska-Taborska 2002: 25–31). Przykładami słowników tego rodzaju na gruncie języków słowiańskich są dwa doskonałe opracowania: *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich* (SEDP) autorstwa Kazimierza Polańskiego (współautorem pierwszego zeszytu był Tadeusz Lehr-Splawiński) i sześciotomowy *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* Wiesława Borysia i Hanny Popowskiej-Taborskiej, w skrócie SEK, który jest pierwszym w świecie słowiańskim słownikiem etymologicznym dialektu¹¹.

⁷ Na przykład w polskich słownikach etymologicznych bardzo rzadko omawia się pochodzenie słownictwa potocznego, zwłaszcza współczesnego. Słownik Aleksandra Brücknera (Brückner SEJP) go nie obejmuje ze względu na czas, kiedy powstał (pierwsze wydanie w roku 1927), słownik Andrzeja Bańkowskiego (Bańkowski ESJP), który często pozostawia sporo do życzenia pod względem proponowanych etymologii (a także z uwagi na pozanaukowe komentarze odautorskie), nie został, jak wiadomo, ukończony (obejmuje hasła do litery R włącznie, licząc najnowszą, wydaną ostatnio część), znakomity słownik Wiesława Borysia (Boryś SEJP) obejmuje leksykę współczesnego języka polskiego, ale głównie w odmianie literackiej, nie potocznej.

⁸ Pierwszym staropolskim słownikiem etymologicznym jest *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny* pod redakcją Wandy Decyk-Zięby i Stanisława Dubisa (2008). Zawiera około 1500 haseł pochodzących z korpusu tekstów staropolskich od *Bogurodzicy* do *Psalterza puławskiego*. W glosariuszu znajdują się dokładne informacje o postaciach i znaczeniach wyrazów, objaśnione są zmiany fonetyczne i semantyczne, podane są także ich najbardziej prawdopodobne etymologie.

⁹ Na gruncie polskim czynione są przygotowania do opracowania etymologicznego słownika gwar polskich (szerzej o tym: Waniakowa 2013: 317–325).

¹⁰ Polska onomastyka może się poszczycić znacznymi osiągnięciami w dziedzinie etymologii. W wielu świetnych opracowaniach, których nie sposób tu wymienić bez narażenia się na pominięcie którejs z ważnych prac, zajęto się nazwami osobowymi, toponimami i hydronimami.

¹¹ Należy zaznaczyć, że w słowniku analizowana jest ludowa leksyka kaszubska, natomiast autorzy nie zajmują się licznymi w literackim języku kaszubskim neologizmami i neosemantyzmami.

Wiesław Boryś (2010: 27–28), wypowiadając się na temat dalszych potrzeb badań etymologicznych polskiego słownictwa, stwierdza, że „w pierwszej kolejności należałoby doprowadzić do końca przedsięwzięcia jeszcze nieukończone. Oczywiście te, których autorzy, wykonawcy są w stanie to zrobić”. W związku z tym wiadomo, że nie zostanie doprowadzony do końca słownik etymologiczny Franciszka Sławskiego (Sławski SEJP), który autor zdążył wydać do końca litery *Ł* (ostatnie hasło piątego tomu dzieła to leksem *łzywy*)¹². Wątpliwe, mimo wydania niedawno części na literę *R* (*Etymologiczny słownik mowy polskiej*, t. 3, cz. 1), by został wydrukowany do końca słownik niezującego Andrzeja Bańkowskiego (Bańkowski ESJP). Natomiast wyszedł ostatnio drukiem jednotomowy, liczący 238 stron, słownik etymologiczny autorstwa Witolda Mańczaka, który zdążył go ukończyć przed śmiercią (por. Mańczak 2017)¹³.

Niezwykle ważnym dla etymologii zadaniem jest doprowadzenie do końca doskonałego zespołowego *Słownika prasłowiańskiego* (SP), który jest opracowywany w Instytucie Slawistyki PAN. Zainicjował to dzieło Tadeusz Lehr-Spławiński, realizował jego zamysł Franciszek Sławski, który był redaktorem wydanych dotychczas 8 tomów słownika (do końca litery *G*). Niestety z przyczyn kadrowych słownik nie będzie kontynuowany w dotychczasowej wersji. Przewiduje się jedynie udostępnienie opracowanych artykułów słownikowych na dalsze litery alfabetu w wersji elektronicznej (Boryś 2010: 26)¹⁴. Warto tu wspomnieć, że podobne niestety przyczyny opóźniają dokończenie innego ważnego dla etymologii słownika, mianowicie etymologicznego słownika języków słowiańskich powstającego w Moskwie (Trubačev ESSJa)¹⁵. Oba te słowniki mają właściwie ten sam cel, mianowicie rekonstrukcję prasłowiańskiego zasobu leksykalnego i jego etymologiczne objaśnienie.

Warto przy okazji zaznaczyć, że etymologiczne słowniki języków słowiańskich mają więcej szczęścia niż słowniki leksyki prasłowiańskiej. W ostatnich latach powstaje sporo zespołowych poważnych opracowań etymologicznych,

¹² Autor pracował nad swoim dziełem do końca i w ostatnich latach życia opublikował w różnych czasopismach sporo artykułów hasłowych na litery *M* i *N* (szczegółowe dane na ten temat podaje Wiesław Boryś (2010: 15)).

¹³ Informacje o słowniku były najpierw podane na Kongresie Historyków Języka w Katowicach w kwietniu 2016 roku w wystąpieniu jednego z redaktorów naukowych tego dzieła, Leszka Bednarczuka, pt. *Prezentacja „Polskiego słownika etymologicznego” Witolda Mańczaka*.

¹⁴ Kartoteka słownika zawiera opracowane dawno artykuły do końca alfabetu. Jednak wymagają one obecnie gruntownego uaktualnienia przede wszystkim pod względem materiałowym z powodu olbrzymiego przyrostu słowiańskich słowników gwarowych i historycznych, atlasów i innych źródeł, o czym była już mowa wyżej. Nieodzowne byłoby także wyzyskanie nowej literatury etymologicznej (słowników i opracowań) (por. Boryś 2010: 26).

¹⁵ Słownik do t. 31 był wydawany pod red. O. N. Trubačeva, potem, od t. 33, redakcję przejął A. F. Žuravlev, a od t. 40, który ukazał się w roku 2016, A. F. Žuravlev i Ž. Ž. Varbot (hasła: **рборък* — **ракъла*).

mających postać wielotomowych słowników, które są thesaurusami etymologicznymi, czyli słownikami analizującymi pod względem pochodzenia nie tylko współczesne słownictwo literackie danego języka, ale też leksykę dawną oraz gwarową, a niekiedy nawet nazwy własne. Jako przykład tego typu opracowania można podać słownik etymologiczny języka białoruskiego (ESBM), opracowywany w Instytucie Językoznawstwa im. Jakuba Kolasa w Mińsku. Dzieło ukazuje się od 1978 roku pod red. V. V. Martynowa (od t. 9 pod red. H. A. Cychuna), zostało doprowadzone do litery *T* (t. 13 wydany w roku 2010, hasła: *C–T*). Słownik w zamierzeniu ma zawierać cały zasób leksyki języka białoruskiego, która wymaga objaśnień etymologicznych. Jest analizowane zarówno słownictwo literackie, jak i gwarowe z odniesieniami do leksyki starobiałoruskiej.

Innym przykładem tego typu może być etymologiczny słownik języka bułgarskiego (BER), powstający w Bułgarskiej Akademii Nauk. Słownik zaczął się ukazywać w roku 1971 (t. 1, hasła: *A–3*). Został do tej pory doprowadzony do litery *Ф* (t. 8 z roku 2017, hasła: *ТЕСАМ – ФЯКАЛКА*). Zawiera objaśnienia słownictwa ogólnego języka bułgarskiego, analizy etymologiczne leksyki gwarowej (w tym leksyki gwar macedońskich) oraz objaśnienia etymologiczne bułgarskiego słownictwa dawnego (szerzej na temat słowiańskich słowników etymologicznych, ich zawartości, zalet i wad: Boryś 2011: 15–70).

Chociaż obecnie coraz częstsze są w etymologii słowiańskiej wielotomowe zespołowe thesaurusy, to jednak powstaje też sporo słowników etymologicznych, których autorami są indywidualne osoby. Można tu przykładowo wspomnieć świetne słowniki etymologiczne języka słoweńskiego Marka Snoja (Snoj SES) i France Bezlaja (Bezlaj ESSJ), powstający dopiero bardzo dobry słownik języka rosyjskiego Aleksandra E. Anikina (Anikin RES)¹⁶ czy długo oczekiwany, pierwszy słownik etymologiczny języka słowackiego, przygotowany bardzo starannie i rzetelnie przez Lubora Králika (Králik SESS), który się niedawno ukazał (na wiosnę 2016 roku).

Jeśli chodzi o język polski, to Wiesław Boryś (2010: 27) widzi potrzebę opracowania wielotomowego etymologicznego thesaurusu, który obejmowałby objaśnienia wszystkich wymagających etymologicznej interpretacji polskich wyrazów używanych współcześnie, wyrazów dawnych ze wszystkich epok oraz wyrazów gwarowych. Sam przyznaje jednak, że opracowanie tak wielkiego dzieła musiałoby być wykonane przez duży zespół odpowiednio i wszechstronnie przygotowanych do tego specjalistów, co jest mało realne z przyczyn kadrowych, czasowych oraz zapewne finansowych. Skoro takie przedsięwzięcie, przynajmniej na razie, nie ma szans powodzenia, bardziej realna wydaje się metoda „małych kroczków”. Polegałaby ona na opracowywaniu cząstkowych słowników, bogatszego leksykalnie niż dotychczasowe etymologiczne słowniki współczesnej polszczyzny, słowników

¹⁶ Dotychczas ukazało się 10 tomów (t. 10, 2016, hasła: *Галочка I – Глыча*).

analizujących leksykę poszczególnych okresów polskiej historii językowej (staropolskiego, średniopolskiego itd.) oraz etymologicznego słownika gwar polskich.

Trudno nie zgodzić się z tą opinią, wyrażoną wszak przez doświadczonego etymologa, który od lat publikuje w warunkach polskich i jest autorem świetnego ukończonego i wydanego w całości słownika etymologicznego języka polskiego (por. Boryś SEJP). Rzeczywiście stworzenie dużego zespołu specjalistów, który byłby w stanie opracować etymologiczny thesaurus języka polskiego nie jest realne i trudno sądzić, by było realne w najbliższej przyszłości. Jednak wspomniane tu wielokrotnie bogactwo materiału historycznojęzykowego, dialektalnego i współczesnego, ogrom współczesnej literatury etymologicznej oraz ułatwiony do tego wszystkiego dostęp przez internet i technikę komputerową należy we właściwy sposób wykorzystać.

Zadania stojące przed etymologami rysują się wyraźnie i ważne, by stopniowo je realizować. Zadania te można podzielić na co najmniej trzy główne grupy.

Po pierwsze, chodzi o opracowanie pochodzenia słownictwa dawnego, odchodzącego, współcześnie mało używanego lub nieużywanego. Mowa tu także o dawniejszym nieco słownictwie potocznym, które nie ma objaśnień w istniejących polskich słownikach etymologicznych. W leksyce tej sporo materiału, który sięga do prasłowiańszczyzny, sporo dawnych pożyczek z różnych języków, sporo fascynujących zagadek do rozwiązania. Wspomniany wyżej *Glosariusz staropolski* jest bardzo dobrym początkiem takiej działalności.

Po drugie, korzystając z ogromnej obecnie podstawy materiałowej i ułatwionego do niej dostępu, należy opracować pochodzenie polskiego słownictwa gwarowego, zresztą ważność etymologicznych słowników gwarowych podkreślana jest od lat (por. Boryś, Popowska-Taborska 2002: 25–31)¹⁷.

Trzecim ważnym zadaniem jest opracowanie pod kątem pochodzenia słownictwa specjalistycznego. Chodzi o ujęcie diachroniczne leksyki specjalistycznej, analizę etymologiczną nie tylko słownictwa współczesnego w tym zakresie, ale także opracowanie leksyki dawniejszej, której pochodzenie częstokroć jest obecnie niejasne dla użytkowników, a wyjaśnień etymologicznych nie można znaleźć w opublikowanych do tej pory słownikach.

Stopniowa realizacja tych przedsięwzięć, wykonywana w sposób rzetelny i według właściwej metodologii, spełni jeszcze jedno bardzo ważne zadanie, mianowicie przyczyni się do skorygowania błędów obecnych w dotychczasowych opracowaniach etymologicznych, zwłaszcza jeśli były one przygotowywane nie przez sławistów.

¹⁷ Przygotowania do powstania tego słownika, jak wspomniano wyżej, czynione są od dawna przez zespół Pracowni Etymologii i Geolingwistyki Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie (por. Waniakowa 2007: 221–226).

Słowniki

- Anikin RES, 2007 = Аникин А. Е., *Русский этимологический словарь*, Москва.
- Bańkowski ESJP, 2000 = Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2: *A–P*, Warszawa.
- BER, 1971– = *Български этимологичен речник*, т. 1–, ред. Вл. Георгиев (И. Дуриданов, М. Рачева, Т.А. Тодоров), София.
- Bezljaj ESSJ, 1977–2005 = Bezljaj F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1–4, Ljubljana.
- Boryś SEJP, 2005 = Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner SEJP, 1974 = Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 3., Warszawa.
- ESBM, 1978– = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, ред. В. У. Мартынаў, Мінск.
- Králik SESS, 2015 = Králik L., *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- SEDP, 1962–1994 = *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*, z. 1: T. Lehr-Spławiński, K. Polański, z. 2–6: K. Polański, Wrocław : Warszawa.
- SEK, 1994–2010 = W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Sławski SEJP, 1952–1982 = Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5: *A–Ł*, Kraków.
- Snoj SES, 2003 = Snoj M., *Slovenski etimološki slovar*, druga, pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana.
- SP, 1974–2001 = *Słownik prasłowiański*, opr. przez Zespół Zakładu Językoznawstwa (obecnie Instytutu Sławistyki) PAN, pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Trubačev ESSJa, 1974– = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, ред. О. Н. Трубачев, А. Ф. Журавлев, вып. 1–, Москва.

Literatura

- Bańkowski A., 2014, *Etymologiczny słownik mowy polskiej*, t. 3, cz. 1: *R*, red. nauk. A. Królikowski, Częstochowa.
- Bochnakowa A. (red.), 2012, *Wyrazy francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim*, opr. A. Bochnakowa, P. Dębowiak, M. Jakubczyk, J. Waniakowa, M. Węgiel, Kraków.
- Boryś W., 2010, *Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce*, „Rocznik Sławistyczny”, t. 59, s. 9–28.
- Boryś W., 2011, *Słowiańskie słowniki etymologiczne*, „Rocznik Sławistyczny”, t. 60, s. 15–70.
- Boryś W., Popowska-Taborska H., 2002, *Potrzeby i metody opracowywania słowników etymologicznych małych słowiańskich obszarów językowych*, [w:] *Z Polskich*

- Studiów Slawistycznych*, seria 10: *Językoznawstwo. Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Lublanie 2003*, Warszawa, s. 25–31.
- Decyk-Zięba W., Dubisz S. (red.), 2008, *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny*, Warszawa.
- Jakubowicz M., 2010, *Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny*, Warszawa.
- Mańczak W., 2012, *Nieregularny rozwój fonetyczny spowodowany frekwencją zachodzi w tekstach w ponad 60% wyrazów*, „*Slavia Occidentalis*”, t. 69, s. 179–184.
- Mańczak W., 2017, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków.
- Mańczak-Wohlfeld E. (red.), 2010, *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, Warszawa.
- Pałka P., Kwaśnicka-Janowicz A., 2017, *Przewodnik po elektronicznych zasobach dla polonistów (słowniki, kartoteki, korpusy, kompendia)*, Kraków. (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego; 28).
- Popowska-Taborska H., Siatkowski J., 2013, *Specyfika polskich językoznawczych slawistycznych badań diachronicznych ostatniego sześćdziesięciolecia*, „*Rocznik Slawistyczny*”, t. 62, s. 11–37.
- Sławski F., 1958, *Uwagi o badaniach etymologicznych nad słownictwem słowiańskim*, [w:] *Z Polskich Studiów Slawistycznych. Językoznawstwo. Prace na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie*, Warszawa, s. 99–107.
- Sławski F., 1998, *Pięćdziesiąt lat nad etymologią*, „*Rocznik Slawistyczny*”, t. 50, s. 3–5.
- Stachowski S., 2014, *Słownik historyczno-etymologiczny turcызmów w języku polskim*. Kraków.
- Waniakowa J., 2007, *Projekt Etymologicznego słownika gwar polskich*, [w:] *Z Polskich Studiów Slawistycznych*, seria 11: *Językoznawstwo. Prace na XIV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Ochrydzie*, s. 221–226.
- Waniakowa J., 2013, *Etymologiczny słownik gwar polskich – nowe zadanie w badaniach historyczno-porównawczych*, „*Polonica*”, t. 33, s. 317–325.
- Witalisz A., 2016, *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*, Kraków. (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego; 27).

References

Dictionaires

- Anikin A. E., *Russkii étimologičeskii slovar'* [Anikin RES], Moskva, 2007.
- Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Bańkowski ESJP], vol. 1–2: *A–P*, Warszawa, 2000.
- Bezłaj F., *Etimološki slovar slovenskego jezika* [Bezłaj ESSJ], vols. 1–4, Ljubljana, 1977–2005.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Boryś SEJP], Kraków, 2005.

- Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [SEK], vols. 1–6, Warszawa, 1994–2010.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Brückner SEJP], Warszawa, 1974.
- Bŭlgarski etimologičen rečnik* [BER], vols. 1–, ed. VI. Georgiev, (I. Duridanov, M. Račeva, T. A. Todorov), Sofia, 1971–.
- Ėtymologičeskii slovar' slavianskikh iazykov. Praslavianskii leksičeskii fond* [Trubačev ESSJa], eds. O. N. Trubachev, A. F. Zhuravlev, vols. 1–, Moskva, 1974.
- Ėtymalagichny sloŭnik belaruskaj mowy* [ESBM], ed. V. U. Martynaŭ, Minsk, 1978–.
- Králik L., *Stručný etymologický slovník slovenčiny* [Králik SESS], Bratislava, 2015.
- Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Sławski SEJP], vols. 1–5: *A–Ł*, Kraków, 1952–1982.
- Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich* [SEDP], vol. 1: T. Lehr-Spławiński, K. Polański, vols. 2–6: K. Polański, Wrocław : Warszawa, 1962–1994.
- Słownik prasłowiański* [SP], opr. przez Zespół Zakładu Językoznawstwa (obecnie Instytutu Sławistyki) PAN, ed. F. Sławskiego, vols. 1–8, Wrocław, 1974–2001.
- Snoj M., *Slovenski etimološki slovar* [Snoj SES], 2th ed., Ljubljana, 2003.

Literature

- Bańkowski A., 2014, *Etymologiczny słownik mowy polskiej*, vol. 3, part. 1: *R*, red. nauk. A. Królikowski, Częstochowa.
- Bochnakowa A. (ed.), 2012, *Wyrazy francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim*, opr. A. Bochnakowa, P. Dębowski, M. Jakubczyk, J. Waniakowa, M. Węgieł, Kraków.
- Boryś W., 2010, *Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce*, „Rocznik Sławistyczny”, vol. 59, pp. 9–28.
- Boryś W., 2011, *Słowiańskie słowniki etymologiczne*, „Rocznik Sławistyczny”, vol. 60, pp. 15–70.
- Boryś W., Popowska-Taborska H., 2002, *Potrzeby i metody opracowywania słowników etymologicznych małych słowiańskich obszarów językowych*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria 10: *Językoznawstwo. Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Lublanie 2003*, Warszawa, pp. 25–31.
- Decyk-Zięba W., Dubisz S. (eds.), 2008, *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny*, Warszawa.
- Jakubowicz M., 2010, *Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny*, Warszawa.
- Mańczak W., 2012, *Nieregularny rozwój fonetyczny spowodowany frekwencją zachodzi w tekstach w ponad 60% wyrazów*, „Slavia Occidentalis”, vol. 69, pp. 179–184.
- Mańczak W., 2017, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków.
- Mańczak-Wohlfeld E. (ed.), 2010, *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, Warszawa.

- Pałka P., Kwaśnicka-Janowicz A., 2017, *Przewodnik po elektronicznych zasobach dla polonistów (słowniki, kartoteki, korpusy, kompendia)*, Kraków. (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego; 28).
- Popowska-Taborska H., Siatkowski J., 2013, *Specyfika polskich językoznawczych slawistycznych badań diachronicznych ostatniego sześćdziesięciolecia*, „Rocznik Slawistyczny”, vol. 62, pp. 11–37.
- Sławski F., 1958, *Uwagi o badaniach etymologicznych nad słownictwem słowiańskim*, [w:] *Z Polskich Studiów Slawistycznych, Językoznawstwo. Prace na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie*, Warszawa, pp. 99–107.
- Sławski F., 1998, *Pięćdziesiąt lat nad etymologią*, „Rocznik Slawistyczny”, vol. 50, pp. 3–5.
- Stachowski S., 2014, *Słownik historyczno-etymologiczny turcyzmów w języku polskim*. Kraków.
- Waniakowa J., 2007, *Projekt Etymologicznego słownika gwar polskich*, [w:] *Z Polskich Studiów Slawistycznych, seria 11: Językoznawstwo. Prace na XIV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Ochrydzie*, pp. 221–226.
- Waniakowa J., 2013, *Etymologiczny słownik gwar polskich – nowe zadanie w badaniach historyczno-porównawczych*, „Polonica”, vol. 33, pp. 317–325.
- Witalisz A., 2016, *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*, Kraków. (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego; 27).

Summary

Contemporary etymological research – new possibilities and perspectives

The article offers an insight into the Slavonic contemporary etymological research and its new possibilities. Modern etymology has witnessed a sea-change that can be referred to as a digital breakthrough. Thanks to the Internet and electronic media the etymologists today have easier access to historical-linguistic, dialectal and onomastic sources as well as to etymological dictionaries. They also better access to many monographs and studies. Moreover, today the etymologist has no problems making use of analogous materials published in foreign languages, the obtaining of which in the past had posed a major problem. This will clearly accelerate progress in etymological research, thereby opening up new vistas for etymology. We can research effectively the origins of dialectal and colloquial words as well as words no longer in use, a task which had earlier been very difficult.

Keywords: etymology, etymological dictionaries, Internet, Slavic languages.